

ДЕМУЗ

Інна Олександрівна,

доктор історичних наук, доцент, головний науковий співробітник відділу науково-методичної роботи та реферування Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН (м. Київ)

demuz_inna@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>

Researcher ID:

<https://publons.com/researcher/1780609/inna-id-demuz/>

БІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглянуто найбільш відомі в українській, російській та зарубіжній історіографічній традиції класифікаційні палітри біографій, моделі біографічних досліджень, проаналізовано їхнє жанрово-видове розмаїття. Закцентовано увагу на тому, що велика кількість наукових робіт конкретно-історичного характеру співіснує з надзвичайно слабкою теоретичною рефлексією про їхні основи, що робить даний аспект актуальним для дослідження.

Представлено класифікації біографічних досліджень Дж. Леві, В. Попика, Т. Попової, Г. Сильницького, О. Харитоненко, моделі біографій С. Іконнікової та ін. науковців. Висвітлено трактування в науковій літературі таких термінів як «біографія», «наукова біографія», «інтелектуальна біографія», «історична біографія», «літературна біографія». Відзначено, що сучасні біографії, як правило, вписуються в контекст колективної, індивідуальної (персональної) історії та еґо-історії.

Засвідчено відхід дослідників-практиків від класичної/традиційної/«сухої» біографії (як сукупності фактів життя людини, викладених переважно в хронологічній послідовності) до інноваційних біографічних моделей, якими наразі являються, наприклад, «внутрішня біографія», «екзистенційна біографія», «еволюція душі», «приватна біографія», «кар'єрна біографія», «професійна біографія» тощо.

Ключові слова: біографія, наукова біографія, інтелектуальна біографія, історична біографія, літературна біографія, класифікація, жанр, колективна історія, персональна історія, біографічна модель.

BIOGRAPHICAL RESEARCH: METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR STUDYING SCIENTIFIC TERMINOLOGY

The article deals with the most famous classification palettes of biographies, models of biographical research in the Ukrainian, Russian and foreign historiographical traditions, analyzes their genre–types of diversity. Attention is drawn to the fact that a great deal of scientific work of a specifically historical nature coexists with an extremely weak theoretical reflection on their foundations, which makes this aspect relevant for research.

Classification of biographical studies of J. Levy, V. Popik, T. Popova, G. Silnitsky, O. Kharitonenko, models of biographies of S. Ikonnikov and others are presented scientists. Interpretations in the scientific literature of such terms as «biography», «scientific biography», «intellectual biography», «historical biography», «literary biography» are covered. It is noted that contemporary biographies tend to fit into the context of collective, individual (personal) history and ego–history.

Evidence of the departure of practitioners from classical / traditional / dry biography (as a set of human life facts, presented mainly in chronological order to innovative biographical models, such as, for example «internal biography», «existential biography», «evolution soul», «private biography», «professional biography» and more.

Keywords: *biography, scientific biography, intellectual biography, historical biography, literary biography, classification, genre, collective history, personal history, biographical model.*

БИОГРАФИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ НАУЧНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

В статье рассмотрены наиболее известные в украинской, русской и зарубежной историографической традиции классификационные палитры биографий, модели биографических исследований, проанализировано их жанрово-видовое разнообразие. Акцентировано внимание на том, что большое количество научных работ конкретно-исторического характера сосуществует с чрезвычайно слабой теоретической рефлексией о их основах, что делает данный аспект актуальным для исследования.

Представлены классификации биографических исследований Дж. Леви, В. Попик, Т. Поповой, Г. Сильницкого, А. Харитоненко, модели биографий С. Иконниковой и др. ученых. Освещены трактовки в научной литературе таких терминов как «биография», «научная биография», «интеллектуальная биография», «историческая биография», «литературная биография». Отмечено, что современные биографии, как правило, вписываются в контекст коллективной, индивидуальной (персональной) истории и эго-истории.

Засвідельствован уход исследователей-практиков от классической / традиционной / «сухой» биографии (как совокупности фактов жизни человека, изложенных в основном в хронологической последовательности) к новационным биографическим моделям, которыми сейчас являются, например, «внутренняя биография», «экзистенциальная биография», «эволюция души», «частная биография», «карьерная биография», профессиональная биография» и другие виды.

Ключевые слова: биография, научная биография, интеллектуальная биография, историческая биография, литературная биография, классификация, жанр, коллективная история, персональная история, биографическая модель.

Новий сплеск розвитку біографістики та біографічної практики, що спостерігається з початку 2000-х рр., пов'язують з переосмисленням попередніх історичних знань, зміщенням дослідницьких акцентів з «історії еліт» до персоналій «другого плану», поворотом до історичної антропології, мікрорівневих досліджень, зверненням до міждисциплінарних методик у вивченні біографічної інформації. Ренесанс біографізму в сучасній науці (до речі, не лише історичній) зумовлює новий виток рефлексії: самоаналіз біографів пов'язаний не лише з пошуками оптимального методологічного інструментарію, але і з необхідністю самоідентифікації в дисциплінарному просторі науки. Поряд із цим, велика кількість наукових робіт конкретно-історичного характеру співіснує з надзвичайно слабкою теоретичною рефлексією про їхні основи, що робить даний аспект актуальним і затребуваним.

Не звертаючись до всього різноманіття напрацювань у сфері біографістики/біографіки/біографічного жанру, адже історіографічна традиція інтерпретацій даної (та суміжної) термінології бере свій початок ще з радянських часів (а в зарубіжній історіографії – з початку ХХ ст.), звернемо увагу переважно на роботи останніх років, хоча й тут спостерігається певна дискусійність та політеоретичність підходів. Отож, напрацюванням методологічних стратегій аналізу біографій та біографічного наративу займаються ряд українських, російських та зарубіжних дослідників (досвід останніх наразі залишимо осторонь). Філософське осмислення біографії та аналіз біографічного підходу серед українських науковців подають О. Валевський, І. Валявко, І. Голубович, О. Довгополова, В. Менжулін, В. Онопрієнко, М. Савельєва, В. Табачковський, Т. Чайка та ін. Основоположні теоретичні засади історичної біографістики вивчають С. Ляшко, В. Попик, Т. Попова, В. Чишко. Літературна біографіка стала об'єктом дослідження В. Марінеско, Н. Торкут, О. Харитоненко та ін.

В російській історіографії теоретико-методологічні засади біографічних досліджень вивчали І. Біленький, О. Вахрамєєва, Г. Винокур, С. Іконнікова, Л. Киященко, І. Петровська, В. Подорога, Л. Репіна, Е. Соловйов, П. Тищенко, В. Толстих, М. Уваров та ін.

Метою статті є розгляд найбільш відомих у науковій літературі класифікаційних палітр біографій, моделей біографічних досліджень, їхнього жанрово-видового розмаїття.

У межах конкретного (персонального) біографічного дослідження при створенні власної «біографічної моделі» від автора-біографа чекають «лексичної чіткості» та розуміння співвідношення термінів з відповідними традиціями. Залишаємо осторонь студіювання таких дефініцій, як «біографіка» та «біографістика», які досить ґрунтовно проаналізували, напр., В. Попик [5], Т. Попова [6; 7] та ін.; розглянемо трактування поняття «біографія». Так, В. Попик окреслює *біографію* як історико-культурологічне явище, «що об'єднує різні види, роди й типи біографічного дослідження, що склалися історично», предмет і напрям літературної та наукової діяльності й саме мистецтво створювати життєписи (відповідає усталеному в європейській та світовій науці поняттю «*biography*» – філософському та культурологічному розумінню біографії як індивідуального шляху особистості, нарративній формі його відображення, літературному жанру біографічної творчості, напряму дослідницької роботи науковців і його осмислення в історичній науці) [5, с. 124]. Н. Торкут і В. Марінеско розглядають *біографію* як метажанр, оскільки твори біографічного характеру пишуться в різних жанрах і «біографічна модальність суттєво впливає на природу» цих жанрів [10, с. 5].

Відома російська дослідниця в галузі біографістики Л. Репіна акцентує увагу на *історичній біографії*, яка сьогодні вже не обмежується описом життєвого шляху історичної постаті, а являє собою історичне дослідження, біографічну історію, тобто історію, показану через особистість, яка постає перед нами не ізольованою, а взаємодіючою з іншими особистостями, зі своїм соціальним середовищем, з оточуючим світом у різних його проявах, з культурними та інтелектуальними традиціями. Предметом аналізу стає «історія одного життя» не лише у всій унікальності, але й у всій глибині. При цьому біографічна історія, поставивши в центр індивіда його свідомість і самосвідомість, допомагає в кінцевому результаті відповісти на питання, яким чином і якою мірою успадковані культурні традиції, звичаї, уявлення визначали поведінку людей зі всіма їхніми індивідуальними, соціальними, гендерними характеристиками і в специфічних історичних обставинах, та яку роль відігравали в цих межах особистий вибір та ініціатива [8, с. 13].

Одеська дослідниця Т. Попова акцентує увагу на наявності в сучасних біографічних дослідженнях трьох гілок:

- 1) колективна історія;
- 2) індивідуальна історія;
- 3) еґо-історія (автобіографія) [6, с. 18].

Колективна історія, або історія колективу, або колективна біографія (у тому числі – наукового співтовариства) – сфера дослідження у першу чергу спеціальної дисципліни просопографії. В. Попик пояснює «*колективну біографію*» як узагальнення спільної долі цілих поколінь, певних суспільних груп. Дослідник виділяє також «*прагматичну біографію*» – тип документальної біографії, побудованої за принципом лінійно-хронологічного опису основних подій життя героя крізь призму соціального [5, с. 125].

Індивідуальна історія, або персональна історія – самоназва історико-біографічних досліджень, об'єкт яких – історія одного життя від моменту

народження до моменту смерті у всій її унікальності. Це складно структурована галузь наукових історичних досліджень; її складові – відносно автономні предметні поля (зі своєю специфікою дослідницьких завдань і методологічних орієнтирів), що визначає конкретний тип (ракурс) біографічного аналізу – «внутрішня біографія», «еволюція душі», «екзистенційна біографія», «приватна біографія», «кар’єрна біографія», «професійна біографія» тощо [6, с. 18]. *Інтелектуальна біографія* є видом інтелектуальної історії та одночасно галуззю персональної історії, тематично зорієнтованою на вивчення біографії інтелектуалів. Поняття «*персональна історія*» Т. Попова вважає ширшим від поняття «інтелектуальна біографія», так як об’єктом першої може виступати будь-яка персону, незалежно від масштабу особистості, індивідуального внеску в історію, належності до відповідних соціальних страт і видів діяльності (саме в цьому головна відмінність персональної історії від традиційної, в якій об’єктом біографічного аналізу були переважно «великі історичні діячі») [6, с. 20]. Дослідники вважають інтелектуальну біографію засобом збереження культурної пам’яті (О. Соколова) [9, с. 150], динамічною системою когнітивних взаємодій індивіда з оточуючим його соціально-інтелектуальним середовищем (М. Базанов) [1, с. 230].

Російський учений-лінгвіст Г. Сильницький у «*персональній історії*» виділяє чотири варіанти біографій: 1) «історія персони» – традиційна біографія історичної особи чи творчої особистості великого масштабу (публічна біографія); 2) «особиста історія» – життя індивіда крізь призму його особистих/приватних відносин (приватна біографія); 3) «внутрішня біографія» – основна увага приділена процесу становлення особистості, розвитку її світогляду, мисленнєвої роботи тощо; 4) автобіографія – власноручно написані особисті історії [4, с. 202].

Автобіоісторіографія – особистісна історія історика про себе (інтелектуальна автобіографія, его-історія і т.п.) – як напрямок досліджень належить до предметного поля історії історіографії, сфери інтелектуальної історії і, відповідно, інтелектуальної біографії.

У західній історіографічній традиції виділяють чотири типи *personal history*: традиційну біографію історичної особистості «великого масштабу»; «особисту історію» як дослідження життя індивіда крізь призму його особистих відносин; «внутрішню біографію» (розвиток внутрішнього світу людини); «інтелектуальну автобіографію істориків» [6, с. 21].

Італійський історик, теоретик мікроісторичного підходу Дж. Леві пропонує наступну типологію історичних біографій:

1) *просопографію та модальну біографію*. Під цим кутом зору індивідуальні біографії представляють інтерес лише тією мірою, наскільки вони ілюструють моделі поведінки чи зовнішні прояви, характерні соціальним групам. Тобто, мова йде не про створення достовірної біографії, а про використання біографічних даних у просопографічних цілях. Різна кількість можливого особистого біографічного досвіду, загального для більшості осіб, що належать до однієї групи (соціальної, гендерної, професійної тощо), визначає, таким чином, більшість цих комбінацій як «образ і стиль» групи. Тому будь-які прояви своєрідності чи оригінальності формулюються як дещо структурно та статистично

характерне досліджуваній групі. Модальна біографія – біографія окремої постаті, що використовується лише як ілюстрація типових форм поведінки чи соціального статусу. Вона має багато спільного з просопографією, тому описує не оригінальну особистість, а індивіда, який увібрав найбільш характерні риси своєї групи;

2) *біографію та контекст*. У цьому випадку біографія зберігає свою специфіку, проте ключовими залишаються саме епоха, середовище й оточення героїв, які і формують своєрідність людських доль (напр., на тлі суспільно-політичних змін, реорганізації інфраструктури системи освіти або науки, у контексті наукового співтовариства або родини тощо);

3) *біографію та пограничні випадки*. Біографія використовується для того, щоб пролити світло на контекст, який розглядається не в статичній цілісності, а крізь призму пограничних/крайніх випадків, в яких діє індивід;

4) *біографію та герменевтику*. Мова йде про діалог та комунікацію між індивідом та суспільством (напр., вивчення інтелектуальної продукції або інтелектуальних досягнень особистості).

Американський економіст Д. Уокер виділяє: біографію особистості, професійну біографію, бібліографічну біографію, ситуаційну біографію (біографію середовища) [1, с. 226].

У російській історіографічній науці (С. Іконнікова) розроблені наступні моделі біографічних досліджень: *хронологічна модель* – найпростіша схема відтворення життєвого шляху особистості від народження до смерті, в якій відображено основні та соціально значимі події (приклад даної моделі – загальнодоступна багатомовна універсальна інтернет-енциклопедія з вільним контентом Вікіпедія); *функціональна модель* – основна увага приділяється тим етапам життєвого шляху індивіда, де прослідковується лінія професійної діяльності (наукові монографії та статті); *психологічна модель* – у центрі вивчення постають мотиви вчинків, пошуки прийняття рішень, опис намірів, страхи, переживання, самореалізація особистості (напр., автобіографія або щоденник ученого); *соціологічна модель* являє собою типові обставини, що визначають життєвий шлях людей залежно від їхньої приналежності до різних соціальних груп, тобто доля особистості відображає історичні події епохи (війна, реформи, міграції тощо). Ця модель дає уявлення про зміни в суспільній свідомості, динаміку ціннісних орієнтацій та культуру поколінь; *культурологічна модель* описує особистість у соціокультурному контексті, коли кожна культура створює власний тип людини, чия поведінка визначається системою культурних кодів епохи; при цьому кожне окреме життя поєднується зі стійкими соціокультурними матрицями, з'являються типові «подієві сценарії» («ситуації»), які утворюють «біографічні схеми», що визначають моделі життя (напр., біографії зірок естради, політичних лідерів та інших відомих персон) [4, с. 200].

Г. Сильницький в основу класифікації біографій заклав діяльність особистості, яку розділив на телеологічну, хроноструктурну та інноваційну [4, с. 200, 201]. В *телеологічному типі* виділяють «дедуктивну» та «індуктивну» біографії. *Дедуктивна діяльність* пов'язана з усвідомленням особистістю свого покликання, яке і визначає подальшу мету життя (напр., Олександр Македонський, Петро І). *Індуктивна діяльність* характеризується поступовим

формуванням головної цільової установки особистості, яка змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів життя (напр., Ю. Цезарь, О. Суворов, В. Шекспір, М. Кутузов, Д. Менделєєв та ін.).

Хроноструктурний тип діяльності розділений на ретроспективний, консервативний та проспективний. *Ретроспективна («реставраційна») біографія* направлена на відновлення втраченого, минулого стану, позитивно оцінюваного на відміну теперішнього; такий тип діяльності мотивується утопічними ідеалами минулого. В *консервативній біографії* головна ціль – збереження існуючого стану речей, якому загрожують будь-які фактори (напр., біографія імператора Олександра III). *Проспективна біографія* цілеспрямовано змінює теперішнє, вносячи в нього принципово нові елементи; особистість об'єктивно оцінює теперішнє і поступово переходить до майбутнього (напр., П. Столипін).

Інноваційний тип діяльності поділяють на еволюційний та революційний залежно від вихідної ситуації, в якій знаходиться особистість. *Еволюційна біографія* являє собою «природне» закінчення розвитку; характерна, напр., для учених, письменників, які не виходять у своїй творчості за рамки існуючих теорій, жанрів, стилів. *Революційна біографія* порушує вихідну ситуацію та логічне майбутнє; її основна мета полягає не у продовженні та завершенні тенденцій розвитку, а в розриві цих тенденцій та початку нової фази розвитку (напр., В. Ленін, М. Лобачевський та ін.).

Окрім того, Г. Сильницький розглядає біографії як сукупність життєвих цілей особистості («векторів»), що проявляються у зовнішніх вчинках і подіях життя. За стрижневим вектором біографії розділені дослідником згідно трьохфазової схеми: 1) підготовча фаза – охоплює початковий період життя і формує основу особистості (спадковість, родина, школа); 2) пасіонарна фаза являє собою визначальний етап біографії людини; особистість знаходить «свою» справу, яка формує її життєву ціль; вирішення цієї головної справи утворює пік біографії особистості; 3) редукована фаза характеризується спадом творчої активності суб'єкта [4, с. 201-202].

Серед біографічних моделей виділяють т. зв. «питальники» (автором перших «питальників» був Ш.-О. Сент-Бев (1804-1869 рр.), засновник біографічного жанру «літературних портретів»). Дослідником виділено десять аспектів портрету: розгляд письменника в сімейному колі; ознайомлення з особливостями його освіти та виховання; визначення оточення в період становлення його таланту; вивчення перших успіхів письменника – «талант в юності»; визначення періоду «послаблення таланту»; вивчення особливостей світобачення, релігійних поглядів, його відношення до природи, жінок, грошей тощо; виявлення таємних схильностей; вивчення специфіки літературного стилю; визначення духовних послідовників, учнів і шанувальників; вивчення оцінок творчості письменника, поданих «ворогами», «конкурентами» [6, с. 23, 24].

У вітчизняному історіографічному полілозі тривають також дискусії щодо трактування, означення ролі та співвідношення наукової та інтелектуальної біографій. Зокрема, дані поняття осмислювалися В. Андрєєвим, В. Ващенком, С. Ляшко, Т. Поповою та ін. Так, В. Андрєєв виокремлює принципові риси інтелектуальної біографії (ІБ), що відрізняють її від наукової (НБ) («традиційної»,

«класичної»): ІБ інтегрує весь спектр життя героя та його праць, висвітлює розвиток його думки під впливом зовнішніх стимулів – соціальних, політичних, культурних, наукових, і дозволяє реконструювати весь інтелектуальний шлях суб'єкта в контексті глобального інтелектуального простору; ІБ – це прагнення біографа допомогти відносно підготовленому читачу зрозуміти генезу та сутність інтелектуального досягнення суб'єкта; ІБ досліджує етапи становлення світобачення індивіда та з'ясовує історичні причини їхньої трансформації; поряд з офіційною подією історією та «анкетною біографією» суб'єкта інтелектуальна біографія висвітлює «власну історію його життя та ідей», при цьому акцент робиться на історичні умови світоглядних метаморфоз героя, а його тексти аналізуються з урахуванням історико-культурного контексту [7, с. 546]. В. Ващенко зацентрувався на тому, що на зміну позитивістській версії наукової біографії, сформованій на традиціях ХІХ ст., як безпрецедентному колекціонуванню фактів життя вченого прийшла (пост)модерністська парадигма «кінематографічної біографії», в якій автор виступає в ролі режисера. Крім того, замість «біографії-агіографії» актуальності набула «біографія-контекстуалізація», яка робить акцент на наявності різноманітних контекстів – інтелектуальних, політичних, ідеологічних, – що окреслюють зовнішні контури життя вченого [7, с. 546, 547].

Серед новацій у сучасній українській історіографії виділяємо біографічну модель типу «біографічного світу» І. Колесник. Це, по суті, розвиток методу мережевого аналізу міжособистісних взаємин, використаного автором у дослідженні постаті М. Гоголя; для дослідниці «біографічний світ» – це не синонім біографії, не хронологічна лінія життя, а просторова структура, в якій перебуває особистість, змінюючи ролі, статус, власні інтереси та види діяльності. При цьому дослідницею використовувалися також т. зв. «карти особистості», які схематизують потік життя героя та його оточення у часі та просторі (напр., місця, артефакти, події, стреси та проблеми, сценарій майбутнього, персональна ідеологія).

У біографічному дискурсі подекуди зустрічаються звернення до євроатлантичної історіографічної традиції, в якій виокремлюють модернізовану сцієнтистську «наукову біографію» (тобто біографію учених природничого напрямку і т. зв. «точних наук») та орієнтовану на гуманітарні науки «інтелектуальну біографію». Даний концепт вагомо спростований С. Ляшко, яка зацентровує увагу на існуванні в сучасній дослідницькій практиці двох понятійних сенсів наукової біографії: 1) як біографії людини науки, вченого, та 2) як сукупності способів і методів власне наукової організації знань про персону у цілісну систему, якою є біографія особи, незалежно від сфери її діяльності [2, с. 26]. В якості альтернативи на позначення даного терміну в першому варіанті запропоновано вживати термін «біографія людини науки» [2, с. 32].

Проте, як слушно відзначає Т. Попова, в «чистому вигляді» жоден із проаналізованих вище типів/видів біографій зустрічається досить рідко, дослідницькі реалії представлені різними комбінаціями, які в свою чергу розширюють межі типологічної варіативності; не варто пов'язувати тип біографізму з конкретною методологією, так як один і той же тип біографії в

сучасній науці може бути представлений різними методологічними платформами; **в біографічній практиці особливе значення набуває саме конкретна модель біографічного аналізу** (підкреслення наше – Авт.) [6, с. 22], що є цілком логічним.

У науковій літературі характеризується також жанрова специфіка біографій. Так, В. Попик пропонує наступні класифікації біографічних досліджень:

1) залежно від співвідношення в біографічних творах наукових і художніх складників, – *наукові, науково-популярні, науково-художні* (белетризовані, есеїстичні), *художні* (які теж можуть мати певний дослідницький характер);

2) за структурою та функціональним призначенням – *основні* (історико-біографічний нарис, історико-біографічна монографія), *довідково-допоміжні* (біографічні статті для словників, енциклопедій, довідників, покажчиків; некрологи, біографічні коментарі, анотовані покажчики імен до наукових праць, біобібліографія), *суміжні* (просопографічні й генеалогічні);

3) за сферами людської діяльності чи професійною належністю – *політична, наукова* (діячів науки), *мистецька, медична, сільськогосподарська, військова, морська біографіка* [5, с. 134, 135].

О. Харитоненко звернулася до видового різноманіття жанрів, дотичних до біографічної публіцистики, серед яких виокремила наступні:

1) *біографія* – публікація, в основу якої покладена розповідь про визначальні факти життя людини;

2) *нарис* (науково-художній, науково-публіцистичний, літературний (белетризований), публіцистичний (документальний)). Останній поділяється на портретний, проблемний, подорожній. Існують також нарис-розслідування, політичний, судовий, ліричний, побутовоописовий, сатиричний, нарис-сповідь, моральноописовий, етнографічний, літературно-критичний, біографічний, портретний, ювілейний, портретно-проблемний, психологічний нариси;

3) окреме місце займає *портретний нарис або портрет* – публікація з описом зовнішності та очевидних рис героя. Серед портретів за об'єктом опису М. Воронова виокремила літературний, політичний, історичний, культурологічний, соціологічний, побутовий (характеристика звичайної людини). І. Аньєс описав наступні різновиди портретів: ідентифікаційна картка, некролог, портрет-репортаж, портрет-інтерв'ю, портрет-розслідування, портрет-порівняння, фотоальбом [11, с. 153, 154]. Варто звернути увагу на *просопографічний портретний нарис*, зосереджений на характері описуваного персонажа (просопографія дає можливість вивчати людину різнобічно: не лише її біографію чи досягнення, а й духовний світ, родинні стосунки, психологічні та фізичні стани, рефлексії, інтелектуальні здібності, інтимне життя); *інтелектуальний портретний нарис* дає уявлення читачеві не стільки про життя героя, скільки про історію його досягнень, творчих здобутків, ідей; *«парадний» портретний нарис*, який характеризується певними особливостями: 1) зачин-комплімент із загальною характеристикою особи; 2) інформація про смерть протагоніста і вшанування його пам'яті або опис ситуації знайомства автора публікації з ним; 3) стислий виклад фактів біографії (може не бути точних дат, лише абриси життєвого шляху; інколи подаються окремі фрагменти); 4) опис досягнень достойника, аналіз творчості;

5) опис чеснот протагоніста через пряму характеристику або через розкриття певного епізоду життя; 6) заключне слово про значущість описуваної особи або побажання [11, с. 165, 166, 167].

4) наукова біографія (інтелектуальна);

5) літературна біографія трактується у двох значеннях: 1) біографія письменника; 2) життєпис відомої історичної особи, зроблений іншою особою з опорою на документи, свідчення і соціокультурні й історичні факти певного хронологічного періоду. Таким творам притаманне глибоке занурення в духовний світ зображуваної особи, а також поєднання вимислу і домислу, але здебільшого тією мірою, в якій вони не спотворюють конкретно-історичний фактаж. Атрибутивними ознаками жанрової моделі літературної біографії є реконструювання життєвих колізій певної особи на фоні історичного контексту, сюжетність, залучення різних наративних алгоритмів, наявність вимислу, документальність, присутність автора (інтерпретація фактів життя протагоніста на основі авторських світоглядних позицій) [3, с. 61]. У межах художньо-біографічного дискурсу виокремлюються такі жанри, як біографічний роман, роман-сповідь, роман-есе, роман-пошук, біографічна повість, повість-есе, повість-подорож, епістолярна повість, апокрифічна біографічна повість, біографічний роман-пошук, іманентна біографія. Літературна (художня) біографія (за В. Попиком) трактується як тип біографії, головним предметом якої виступає мистецьке зображення історії життя реальної особи [5, с. 126];

б) мемуари – тип твору, в якому в художній формі, з залученням документів, зафіксоване від першої особи (учасника або свідка) суб'єктивне осмислення певних історичних подій. У «біографії наратив структурується навколо постаті протагоніста, а в мемуарах – навколо зовнішніх, як правило, масштабних історичних подій, до яких протагоніст був певною мірою причетний» [3, с. 61].

Загалом, у межах різних видів літератури виокремлюють такі жанрові різновиди біографій: 1) довідкова література – біографічна стаття-довідка; 2) наукова література – монографія, біографічна стаття, матеріали до біографії (препринт), бібліографія; 3) публіцистика – біографічний нарис (історичний, актуальний; формальний, літературно опрацьований), проблемний нарис, портретний нарис (різновиди – побутовий, психологічний, морально-повчальний, політичний, літературний, науковий, культурологічний, судовий, ювілейний), некролог, подорожній нарис, інтерв'ю, репортаж, розслідування, лист до редакції, фотоальбом; 4) художня література – роман, повість, оповідання, нарис, есе, сценарій; 5) мемуарна література – щоденники, спогади, мемуари, листи; 6) релігійна література (літургійна) – житіє (агіографія), мартиролог; 7) документалістика – списки осіб, зводи, записи в метричних книгах і офіційних документах [11, с. 156-157].

Окрім того, О. Харитоненко виокремлює й інші жанрові моделі, які лише побіжно згадуються в наукових джерелах: біографічна стаття, біографічне есе, життєва історія. У біографічній статті поряд з традиційною біографією протагоніста, є й елементи, які формують суто аналітичну складову: авторська новизна в частині інтерпретації фактів життя героя, опис усних і письмових

джерел отримання інформації, система доказів і аргументацій, наявність полеміки. Визначальними ознаками *біографічних есе* є: підвищена суб'єктивність автора, його роздуми (часто такі, що базуються на парадоксах мислення) як предмет презентації, вільна композиція, опора на культурний контекст, брак задекларованих висновків, провокування читача до розмірковувань на певну тему. *Життєва історія (історія з життя)* – тип твору, в якому за допомогою усіх засобів художнього відображення дійсності, наявних у публіцистиці, висвітлюється епізод чи кілька епізодів із життя звичайної людини [11, с. 157, 159, 161]. Основними ознаками життєвих історій є: зосередження уваги на життєвих колізіях біографії звичайної людини; висвітлення не всієї біографії, а одного чи кількох нетипових, яскравих, унікальних епізодів; часткове використання художньо-публіцистичних засобів побудови тексту й організації мовлення (наприклад, сюжетність, літературність композиції – від зав'язки до кульмінації і розв'язки, наявність художніх деталей, вибудовування характеру персонажів, наявність діалогів та мовленнєва характеристика персонажів, емотивність авторського мовлення); моралізаторський, повчальний потенціал, який закладений в самій обраній для розповіді історії та, нерідко, – в авторських ліричних відступках і висновках [11, с. 161].

Отже, жанрово-видова характеристика біографій представлена значною кількістю класифікаційних схем (Дж. Леві, В. Попика, Т. Попової, Г. Сильницького, О. Харитоненко, С. Іконнікової та ін. дослідників), тією чи іншою мірою апробованих авторами конкретних біографічних досліджень. Однак, розглянуті варіанти біографій у чистому вигляді зустрічаються вкрай рідко і, відповідно, не виключають поєднання/комбінування. Тому різні види біографій лише закладають основу побудови моделі, здатної відобразити ключові параметри особистості в різноманітні її біографічних проявів. Наразі затребуваним є відхід дослідників-практиків від класичної/традиційної/«сухої» біографії (як сукупності фактів життя людини, викладених переважно в хронологічній послідовності) до інноваційних біографічних моделей із застосуванням міждисциплінарних методик і технологій. Так, перспективність цього напрямку полягає у відході від позитивістської версії наукової біографії, сформованій на традиціях ХІХ ст., як безпрецедентному колекціонуванні фактів життя вченого до (пост)модерністської парадигми т. зв. «кінематографічної біографії», в якій автор виступає в ролі режисера, від «біографії-агіографії» до «біографії-контекстуалізації», яка робить акцент на наявності різноманітних контекстів – інтелектуальних, політичних, ідеологічних, – що окреслюють зовнішні контури життя вченого.

Перспективність розвитку галузевої біографістики очевидна і полягає, перш за все, у: 1) доцільності подальшої розробки термінології науки як категорії пізнання; удосконалення існуючого термінологічного апарату (зокрема, визначення таких понять як «біографія соціальна / наукова / політична / інтелектуальна / індивідуальна / колективна / персональна / контекстуальна / екзистенційна / модальна / академічна...»); 2) напрацюванні методики здійснення досліджень, присвячених ученим різних галузей; апробації новітніх методів вивчення і побудови біографій; залучення міждисциплінарних теоретичних надбань, особливо з тих галузей, які стосуються осмислення ролі особистості в

історії та культурі (це уможливить визначення найбільш оптимальних рефлексій, які слугуватимуть продуктивним інструментарієм для проведення конкретно-тематичних студій з галузевої біографіки); 3) розширенні джерельної бази біографіки, розробці методики використання й аналізу джерел, доборі оптимальних методів їхнього студіювання (використовувані в історичній науці, психології, літературознавстві, соціології методи й техніки роботи з джерелами дають біографові інструмент для глибшого проникнення у творчу лабораторію будь-якого вченого); 4) розробці технологій опрацювання теоретико-методологічних, методичних, джерелознавчих та практично-прикладних проблем галузевої біографіки (щодо підготовки наукових біографій, укладання біографічних словників і довідників, різноманітних видів біографічної та біобібліографічної продукції, формування електронних ресурсів біографічної інформації, порталів біографічної та біобібліографічної інформації, дослідницьких проектів у напрямку розбудови біографічних баз, обговорення їхніх моделей тощо).

Список використаних джерел та літератури

1. Базанов М. А. Интеллектуальная биография: контуры нового жанра в российской и украинской историографии. *Диалог со временем*. 2016. Вып. 55. С. 221-234.
2. Ляшко С. М. Поняття «наукова біографія» у теорії та практиці історико-біографічних досліджень. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць / відп. ред.: В. С. Чишко, В. І. Попик ; НАН України, Ін-т біографічних досліджень. Київ: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2013. Вип.10. С. 25–47.
3. Марінеско В. Ю. Літературна біографія як жанрова модель: особливості еволюції, атрибутивні та модусні ознаки. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер.: Філологія. Літературознавство. 2012. Т. 193. Вип. 181. С. 59-63.
4. Медведева Е. В. Классификация биографий как один из методов биографики в контексте исследований библиотечной отрасли. *Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение*. 2016. № 2 (22). С. 198-205.
5. Попик В. І. Biography – біографіка – біографістика – біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень. *Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 122–136.
6. Попова Т. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций: теория, методология, практика. *Ейдос*. Вип. 8. 2015. С. 15-40.
7. Попова Т. Н. Персональная история VS интеллектуальная биография, биоисториография: подходы и понятия. *Человек в истории и культуре*. Сборник научных работ в честь 70-летия лауреата Государственной премии Украины, академика РАЕН, профессора, доктора исторических наук Владимира

Никифоровича Станко / Институт археологии Украины. Одесса: Терновка, Друк, 2007. С. 540-563.

8. Репина Л. П. Биография в контексте «глобальной микроистории». «Парадигмы российской истории сквозь призму биографистики (к 140-летию Алексея Ивановича Яковлева)»: матер. Всеросс. науч. конф. с межд. участ. (Чебоксары, 18 апр. 2019) / редкол.: О. Н. Широков. Чебоксары: ИД «Среда», 2019. С. 12-18.

9. Соколова О. Интеллектуальная биография в культурном пространстве общей памяти. *Cultural Memory = Культурная память = Културна меморија* : Conference Proceedings (Skopje, 5-7 September 2013). Skopje, 2015. С. 147-152.

10. Торкут Н. М., Марінеско В. Ю. Біографістика як метажанр: спроба теоретико-літературної ідентифікації феномена. *Держава та регіони. Сер.: Гуманітарні науки: наук.-виробн. ж-л. Запоріжжя*, 2014. № 4. С. 4–11.

11. Харитоненко О. Жанрові грані біографічного дискурсу в сучасній періодиці. *Жанрові пошуки. Журналістика*. Вип. 16 (41). 2017. С. 150-171.

References

1. Bazanov M. A. (2016). *Intellectualnaya biografiya: kontury novogo zhanra v rossiyskoy i ukrainskoy istoriografii* [Intellectual biography: the contours of a new genre in Russian and Ukrainian historiography]. *Dialog so vremenem [Dialogue over time]*. 55. 221-234. [in Russian].

2. Liashko, S. M. (2013). *Poniattia «naukova biohrafii» u teorii ta praktytsi istoriko-biohrafichnykh doslidzhen* [The concept of «scientific biography» in the theory and practice of historical and biographical researches]. *Ukrainska biohrafistyka [Ukrainian Biographistica]*. Kyiv, 10. 25–47. [in Ukrainian].

3. Marinesko, V. Yu. (2012). *Literaturna biohrafiiya yak zhanrova model: osoblyvosti evoliutsii, atrybutyvni ta modusni oznaky* [Literary biography as a genre model: features of evolution, attributive and modus characteristics]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia» [Scientific Papers of Chernomorsky Petro Mohyla State University of the Kyiv-Mohyla Academy Complex]*. 193. 181. 59-63. [in Ukrainian].

4. Medvedeva E. V. (2016). *Klassifikatsiya biografiy kak odin iz metodov biografiki v kontekste issledovaniy bibliotechnoy otryasli* [Classification of biographies as one of the methods of biography in the context of research in the library industry]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Kulturologiya i iskusstvovedenie [Bulletin of Tomsk State University. Cultural Studies and Art History]*. 2 (22). 198-205. [in Russian].

5. Popyk V. I. (2015). *Biography – biohrafika – biohrafistyka – biobibliografiiya: ponyatiynyy arsenal istoriko-biohrafichnykh doslidzhen* [Biography – biographica – biographistica – biobibliography: comprehensible arsenal of historical and biographical information]. *Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal [Ukrainian Historical Journal]*. 3. 122–136. [in Ukrainian].

6. Popova T. (2015). *Zhizneopisanie uchenogo-istorika na perekrestke istoriograficheskikh traditsiy: teoriya, metodologiya, praktika* [Biography of a historian

at the crossroads of historiographic traditions: theory, methodology, practice]. *Eydos [Eydos]*. 8. 15-40. [in Russian].

7. Popova T. N. (2007). *Personalnaya istoriya VS intellektualnaya biografiya, bioistoriografiya: podkhody i ponyatiya* [Personal history vs intellectual biography, biohistorography: approaches and concepts]. *Chelovek v istorii i kulture [Man in History and Culture]*. Odessa: Ternovka, Druk, 540-563. [in Russian].

8. Repina L. P. (2019). *Biografiya v kontekste «globalnoy mikroistorii»* [Biography in the context of «global microhistory»]. «*Paradigmy rossiyskoy istorii skvoz prizmu biografistiki (k 140-letiyu Alekseya Ivanovicha Yakovleva)*» [«The paradigms of Russian history through the prism of biography (to the 140th anniversary of Alexei Ivanovich Yakovlev)»]. Cheboksary: ID «Sreda», 12-18. [in Russian].

9. Sokolova O. (2015). *Intellektualnaya biografiya v kulturnom prostranstve obshchey pamyati* [Intellectual biography in the cultural space of shared memory]. *Cultural Memory = Kulturnaya pamyat = Kulturna memoruja : Conference Proceedings (Skopje, 5-7 September 2013)*. Skopje. 147-152. [in Russian].

10. Torkut, N. M., Marinesko, V. Yu. (2014). *Biohrafistyka yak metazhanr: sproba teoretyko-literaturnoi identyfikatsii fenomena* [Biographistica as a meta-genre: an attempt to explain the theoretical and literary phenomenon]. *Derzhava ta rehiony [State and Regions]*. 2014. № 4. 4-11. [in Ukrainian].

11. Kharytonenko, O. (2017). *Zhanrovi hrani biohrafichnoho dyskursu v suchasniy periodytsi* [Genre verges of biographical discourse in contemporary periodicals]. *Zhurnalistyka [Journalism]*. 16 (41). Kyiv, 150-171. [in Ukrainian].

Рецензент:

*Коцур Н.І., д.і.н., професор
Шаравара Т. О., д.і.н., професор.*

Надійшла до редакції 13.03.2020 р.